

ALIMLAMA, BENİMSENME VE YENİLİK: TANZİMAT DÖNEMİNDEN İTİBAREN OSMANLI GÖRSEL SANATLARINDA YENİ BİR SÖZ VARLIĞI

Giulia BEI¹ ♦ Maria Pia ESTER CRISTALDI²

Özet

Bu çalışmanın temel amacı Tanzimat dönemi ile başlayan dil yenilemesi içinde bir modernleşme süreci olarak Avrupa sanat dilinin benimsenişi beraberinde yenilenen sanat terimlerini incelemektir. 1839 Gülhane Fermanı ile başlayan Tanzimat dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nda bir reform ve modernleşme sürecinin başlangıcını işaret etmiştir. Bu süreç; başta idari ve eğitim kurumları olmak üzere imparatorluğun edebiyat, tiyatro ve sanat gibi kültürel alanlar dâhil her yönünü etkilemiştir. Tanzimat Dönemi; Osmanlı görsel kültürünün Avrupa geleneği içerisinde gelişen sanat pratiklerini, motiflerini, tekniklerini benimseme sürecine tanık olmuştur. Görsel sanatlara artan ilgi; sanat tarihi ve sanatın toplum içerisindeki rolü üzerine pek canlı bir tartışmayı da beraberinde getirmiş, yeni bir sözlük ihtiyacını doğurmuştur. Bu anlamda, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sanat ve edebiyat dilini modernleştirmenin gerekliliğini tartışan Ahmet Mithat, Ziya Paşa ve Tefik Fikret gibi Osmanlı aydınlarının çalışmaları önem taşımaktadır. Öte yandan Fransız dilinin etkisi ve Fransa'dan gelen kültürel tartışmalar bu dil yenilenmesine katkıda bulunmuştur. 1901 – 1914 yılları arasında çıkarılan Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Mecmuası, 1915 tarihli Mehmet Vahit Bey'nin Bazı İstilâhât-ı Mühimme-i Sınâiye Hakkında Mütâlaât başlıklı risalesi, 1921 – 1922 yılları arasında Celal Esad Arseven tarafından hazırlanan Fransızca'dan Türkçe'ye ve Türkçe'den Fransızca'ya Sanat Kamusu; bu dönemde Osmanlı ortamında sanat söyleminin ve terminolojisinin yenilenmesine ve bu terimlerin yaygınlaşmasına doğru atılan adımlara sadece birkaç örnektir. Sonuç olarak bu çalışmada; Tanzimat

¹ İstanbul Üniversitesi, giulia.bei90@gmail.com

² Bologna Üniversitesi, mariapia.cristaldi@unibo.it

dönemi ile başlayan dil yenilemesi içinde sanat kavramı ve sanat terminolojisi üzerine yazılmış yazılar, denemeler ve sözlüklerden yola çıkarak günümüz sanat tarihi yazımına yol açan dil tartışmalarını irdelemek ve bu yönde ilerideki incelemelere zemin hazırlamak amaçlanmıştır.

The Tanzimat Era, which started with the 1839 Gülhane Edict, marked the beginning of a reform and modernization process in the Ottoman Empire. This process affected every aspect of the life of the empire. The Tanzimat brought changes in the fields of culture and art. Concerning the latter, this era witnessed the incorporation of art practices, motifs, and techniques- developed within the European tradition- in the Ottoman visual culture. The increased interest in the visual arts opened the floor for a discussion on the history of art and the role of art in society. From the latter, it emerged the need for a new vocabulary of visual arts in the Ottoman world. In this sense, the studies of Ottoman intellectuals- such as Ahmet Mithat, Ziya Pasha, and Tevfik Fikret- who discussed the necessity of modernising the language of art and literature since the second half of the 19th century played an important role. Moreover, the influence of the French language and the cultural debates from France contributed to the process of linguistic renewal. In this context, the Ottoman Painters Society Journal published between 1901 and 1914, Mehmet Vahit Bey's treatise *Bazı İstılâhât-ı Mühimme-i Sınâiye Hakkında Mütâlaât* dated 1915 and the Dictionary of Art from French to Turkish and Turkish to French, published by Celal Esad Arseven between 1921 and 1922, represent some important milestones towards the renewal of the artistic discourse and the terminology of arts in this period.

The aim of this study is to analyse the reception, appropriation, and innovation of the language of art from the European artistic context as part of a modernization process from the Tanzimat Era onwards. Moreover, this research aims at opening venues for further studies concerning the concept of art and art terminology in the Late Ottoman Era.

(Keywords: westernisation, terminology, theory of art, Ottoman painting, language renewal)

Giriş

1839 Gülhane Fermanı ile başlayan Tanzimat dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nda bir reform ve modernleşme sürecinin başlangıcını işaret etmiştir. Bu süreç; başta idari ve eğitim kurumları olmak üzere İmparatorluğun edebiyat, tiyatro ve sanat gibi kültürel alanlar dâhil her yönünü etkilemiştir. Kamusal alanda yoğun değişimlerin yaşandığı bu dönemde kültürel mirasın ve sanat pratiklerinin kurumsallaşması adına önemli adımlar atılmıştır. Örneğin, 1860'lardan itibaren Mecma-ı Asar-ı Atika koleksiyonu oluşturulmuş, Müze-i Hümayun hizmete açılmıştır. 1883 yılında kurulan Sanayi-i Nefise Mektebi ise güzel sanatlar eğitimi içerisinde adeta bir dönüm noktasıdır. Sanat pratikleri açısından ise bir geçiş döneminden bahsetmek mümkündür. İşte bu geçiş; Wendy Shaw'un vurguladığı gibi adeta bir 'translation of art' (2011:1) yani Batılı anlamda sanat pratiklerinin benimsenmesi ve Osmanlı ortamına uyarlanması adına gerçekleştirilen bir çeviridir. Bu çerçevede bahsi geçen 'sanatın çevirisi', dilin ve terminolojinin yenilenmesi yoluyla da ortaya çıkmıştır. Nitekim Tanzimat ile başlayan düzenlenme ve modernleşme süreci, Osmanlı Türkçesinin gelişimi ve standartlaşma sürecini de etkilemiştir.

1870'lerden itibaren Servet-i Fünun, Tercüman-ı Hakikat, Malumat gibi Osmanlı gazetelerinde dil üzerine yazılmış incelemeler dil ve dil kavramı ile ilgili yeni fikirlerin ve düşüncelerin ortaya çıkmaya başladığına işaret etmektedir. Bu çerçevede ortaya çıkan dil tartışmalarının en bilinen örnekleri arasında; 1868'de Hürriyet gazetesinde Ziya Paşa'nın Arapça ve Farsça şiir dilinden farklı olarak Osmanlı şiirine has bir dil tespit edilmesi gerektiğini vurgulayan Şiir ve İnşa³ başlıklı yazısı ve Dağarcık dergisinin 1871'de ilk sayısında yayımlanan Ahmet Mithat imzalı Osmanlı Türkçesinin kurumsallaştırılması ihtiyacına dair Osmanlıca'nın Islahı⁴ adlı yazısı başta gelmektedir.

Osmanlı Türkçesinin yenilenme ihtiyacına ilişkin entelektüel tartışma ilk etapta Arapça ve Farsçadan Osmanlı Türkçesine girmiş sözcüklere odaklanmışsa da 19. yüzyılın son yıllarına gelindiğinde dil üzerine çıkan

³ Kaplan, Mehmet, Enginün, İnci ve Birol, Emil (haz.) (1993). *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II (1865-1876)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınevi, s. 45-49.

⁴ Ahmet Mithat (1288/1871). 'Osmanlıca'nın Islahı', *Dağarcık* 1, s. 30-35.

makaleler; Arapça ve Farsça'nın yanı sıra Avrupa dillerinin gelişimine ve bu dillerin Osmanlı Türkçesi'nin kelime hazinesindeki etkisini irdelemeye başlamıştır. Bu konu ile ilgili 1896 yılında *Servet-i Fünun* dergisinde çıkan *Mehbas-ı Lisan*⁵ başlıklı makale, yüzyılın sonunda ortaya çıkan dil tartışmalarına örnek bir yazı olarak değerlendirilebilir. Şair Rıza Tevfik imzasıyla çıkan makale, Osmanlı Türkçesinde özellikle edebiyat ve bürokrasi alanlarında çok sayıda Arapça ve Farsça kökenli sözcük ve unsur olduğunu vurgulamaktadır. Rıza Tevfik, bu durumun dili ağırlaştırmakla birlikte onun öğrenilmesini zorlaştırdığını ileri sürmüştür; dolayısıyla Osmanlı Türkçesinin sadeleştirilmesi, kurumsallaştırılması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca Rıza Tevfik; Osmanlı Türkçesinin ıslah ve kurumsallaştırma ihtiyacını ifade ederken başta Fransızca, Almanca ve İngilizce olmak üzere Avrupa dillerinin özelliklerine değinmektedir. Osmanlı Türkçesi'nin Avrupa dilleri ile karşılaştırılması, dönemin Osmanlı kültürel tartışmasının ulus ötesi bir bakış açısına sahip olduğuna işaret etmektedir. Arapça ve Farsça dışında Osmanlı Türkçesinin temas kurduğu diğer diller ile gerçekleştirilen bu karşılaştırma, Osmanlı Türkçesi kelimelerinin etimolojisi ve anlamı üzerine yeni düşüncelerin üretilmesine yol açmıştır. Yabancı dillerden Osmanlı Türkçesine giren yabancı kelimeler üzerine yürütülen tartışmalarda iki farklı yaklaşım gözlenmektedir. Bir yandan Recaizade Mahmut Ekrem, Mehmet Rauf gibi yazarlar kendi eserlerinde yoğun bir şekilde Fransızca ve Arapça kökenli kelimeler kullanmaktadır. Diğer yandan Şemseddin Sami ve Necip Asım gibi entelektüeller, *Hafta* ve *İkdam* gazetelerinde çıkan yazılarında bir dilin başka dillerden sözcükler alabileceğini kabul ederek Osmanlı Türkçesi'nin zenginliği üzerinde durmuştur. 1898 yılında *Malumat* dergisinde yayımlanan 'Şive, Zevk, Üslub'⁶ başlıklı yazısında yazar ve şair Müstecabizade İsmet; Osmanlı Türkçesi'nin kelime hazinesinin Fransızcalaştırılmasına karşı uyarıda bulunmuştur. Osmanlı Türkçesi'nde yabancı kökenli sözcüklerin etkisi üzerindeki bu tartışmalar edebiyatla sınırlı kalmamış; bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa'nın en çok temas kurduğu bilim, felsefe, sanat gibi alanları da kapsamıştır. Bu çerçevede Avrupa dillerinden, Arapça'dan ve Farsça'dan türeyen terimlerin Osmanlı Türkçesindeki karşılıkları konusunda mühim tartışmalar yürütülmüş, eserler yazılmıştır.

⁵ Rıza Tevfik (1896). *Mehbas-ı Lisan*, *Servet-i Fünun* 266, s. 90.

⁶ Müstecabizade İsmet (1898). 'Şive, zevk, üslub', *Malumat* 131, s. 217.

1.1 Osmanlı Ortamında Çeviribilim ve Terminoloji Üzerine Yapılan Çalışmalar

Osmanlı ortamında çeviribilim ve terminoloji üzerine çalışmalar Tanzimat döneminde başlamıştır. Bu devirde Avrupa ile fikrî temasın artması, Avrupa dillerinden çevirilerin çoğalması, sosyal ve kültürel konuların gazetelerin ve mecmuaların sayfalarında yer alması; Osmanlı toplumunun fikrî hayatına yeni kavramların ve kelimelerin girmesine yol açmıştır. Aynı zamanda bu kavramlara ve kelimelere Osmanlı Türkçesinde uygun bir karşılık bulmak ihtiyacı doğmuştur. Osmanlı Türkçesi'nin ıslahı konusunda olduğu gibi, çeviribilim ve terminoloji üzerine tartışmalar da en çok gazetelerde yer almıştır. Türk Dilinin Sadeleşme Evreleri adlı kitabında edebiyat tarihçisi Agâh Sırrı Levend'in anlattığı gibi terimler, yazarın zevkine ve görüşüne göre keyfidir. Şöyle ki dönemin çeşitli yazılarında belli terimlerin bazen yalnızca Fransızcası (örneğin "action"), bazen de Fransızcası yanına Türkçesi de yazılmıştır (örneğin "analiste chroniquer – vakanüis", Levend 1960: 241). Anlaşılabacağı üzere bu terim karmaşasını engellemek adına çevirileri standartlaştırmak önemli bir sorun haline gelmiştir. Bu çerçevede 1891 ile 1892 yılları arasında dilciler Anton Tıngır ve Krikor Sinapyan'ın çıkardığı İstılahat Lügatı adlı iki ciltlik sözlük önem taşımaktadır.

Bu süreçte fen, tıp ve beşeri bilimler gibi alanlarda kullanılan terminoloji üzerine çalışmalar da çıkarılmaya başlamıştır. Örneğin Vekayi Tıbbiye, Sıhhatnüma ve Mecmua-ı Fünun gibi dergiler bilim terminolojisi üzerine tartışmalara yer vermiştir. Bu dergilerde tabii ve beşeri bilimler ile ilgili makaleler, mümkün olabilecek kadar sade bir dil ile yayımlanmıştır. Ancak Levend'in altını çizdiği gibi bu örneklerde Osmanlı Türkçesi 'usul-i teminiyye' veya 'ilm-i servet' gibi terimlerin yerine 'sigorta ve iktisat' tabirleri ile sadeleştirilirken, Fransızca kökenli 'jeoloji', 'psikoloji', 'dekadadizm' gibi kelimeler olduğu gibi kullanılmıştır (1960: 241-243). Dilbilim alanında bu türeme şekli 'calque', yani ödünçleme alıntısı olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle ödünçleme alıntısı tabiriyle bir dile kelime kelimesine veya kökünden çevirisi ile kazandırılan yabancı kökenli sözcük ve deyimler ifade edilmektedir.

Genel hatlarıyla çizilen bu süreçte çeviri uygulamalarının ayrı bir yeri vardır. Zira edebiyat ve sanat felsefesi konulu eserlerin Avrupa dillerinden

Osmanlı Türkçesine çevrilmesi, Osmanlıca kelimelerinin çok anlamlılığını ortaya çıkarmıştır. 19. yüzyılın Osmanlı dünyası kozmopolit ve çok dilli bir ortamdır. Osmanlı Türkçesi dışında Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde Fransızca, İngilizce ve İtalyanca yanı sıra; Farsça, Arapça, Ermenice ve Yunanca gibi lisanlar da konuşulmaktadır. Bu çok dilli yapı sayesinde Osmanlı ortamında, kültürel ve sanatsal tartışmalarda aynı kavramı ifade etmek için farklı dillere ait kelimeler kullanılmıştır.

Osmanlı ve Avrupa sanatlarının etkileşimleri 15. yüzyıla kadar inmektedir. Ancak 19. yüzyılda kültürel modernleşme ve batılılaşma süreci olarak tanımlanan dönemde Batı Avrupa sanat uygulamaları daha yoğun bir biçimde Osmanlı görsel kültürüne nüfuz etmiş, bu manadaki bir sanat üretimine sebep olmuştur. Bu çerçevede bahsi geçen sanat pratiklerinin benimsenmesi sadece teknik değil, aynı zamanda anlatımsal ve kavramsal bir kaygıya yol açmıştır. Tarihi boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun sanat kültürü yönü ağırlıklı olarak Fars ve Arap dünyalarından beslenmiştir. Dolayısıyla Batı Avrupa devletlerinin temsil ettiği kültürde dayanak noktasını bulan Osmanlı modernleşme süreci, Osmanlı Türkçesinin sanat alanındaki söz varlığının yetersizliğini ortaya koymuştur. Sonuç olarak Avrupa figüratif sanatlarının sistematik bir biçimde incelendiği bu dönemde aydınların karşılaştığı ilk sorunlardan biri terminolojidir.

Bunun içindir ki, bu dönemde sanat ve sanat tarihi terimleri ile ilgili çeşitli yazılar yazılmış, çalışmalar yürütülmüştür. Aynı zamanda bu dönem içerisinde kurulan sanat eğitim kurumlarının müfredatında sanat tarihi dersleri olması; konu ile ilgili Avrupa'da yazılan pek çok eserin ve makalenin çevrilmesine zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede konu ile ilgili yayımlanan eserler arasında; Celâl Esad Arseven'in Fransızca'dan Türkçe'ye ve Türkçe'den Fransızca'ya Sanat Kamusu (1921-1922), Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nin 1901 – 1914 yılları arasında çıkardığı mecmua ve Mehmet Vahid Bey tarafından yazılan Bazı İstılâhât-ı Mühimme-i Sınâiye Hakkında Mütâla'at (1915) önemli katkılarda bulunmuştur.

Celâl Esad Arseven 1875 yılında İstanbul'da doğmuştur. Ailesinin isteği üzerine eğitimini Mekteb-i Harbiye'de tamamladığı halde daima resim sanatına meraklı olan Celâl Esad; sanat tarihi ve terminolojisi açısından önem taşıyan çeviriler neşretmiş, eserler kaleme almıştır. Bu yazılar; dünya sanat tarihi ve modern sanat, sanat sözlüğü ve ansiklopedisi, sanat tekniği

ve Türk sanatı tarihi gibi Geç Osmanlı döneminde sanat tarihi yazımında ve terminoloji çalışmalarında ışık tutan konuları ele almıştır⁷.

Öte yandan II Meşrutiyet coşkusu bağlamında 1909 yılında kurulan Osmanlı Ressamlar Cemiyeti (Tongo 2012: 33), Batılı anlayışlı resim sanatının pratiklerinin ve ressamlığın kurumsallaşması açısından önemi tartışılmaz bir örnektir. Bu çerçevede cemiyet tarafından çıkarılan dergi; Osmanlı ortamında resim sanatı ile ilgili yeni terimlerin benimsenmesi ve yaygınlaşması açısından oldukça önemli bir rol oynamıştır. Zira mottosunun vurguladığı gibi ‘Sanayi-i Nefise’nin her şubesinden’ bahseden dergide yayımlanan makaleler; siyasi, teknik, felsefi ve terminolojik anlamda oldukça canlı bir münazaraya yer vermiştir. Derginin köşe yazarlarının çoğunlukta Sanayi-i Nefise Mektebinin öğrencisidirler. Bu yazarların Avrupa’da eğitim görmüş olmaları, ressamlıktan başka şiir ve edebiyatla ilgilenmeleri; sanat terimlerine olan katkıları açısından önemli unsurlardır.

Mehmet Vahid Bey 1873 yılında İstanbul’da doğmuştur. Tanzimat döneminin pek çok aydını gibi kendisi de asker kökenli bir entelektüeldir. Kayınbabası Türk müzeciliğın kurucusu Osman Hamdi Bey’dir. Sanayi-i Nefise Mektebi’nde 1908- 1931 yılları arasında görev yapan Mehmed Vahid Bey, özellikle sanat alanındaki eserleri ve çevirileri ile bilinmektedir⁸. Bu çerçevede Salomon Reinach’ın Apollo: Histoire Générale des Arts Plastiques adlı sanat tarihi kitabını Osmanlı Türkçesine kazandırmış olması hem Osmanlı düzeninde bir disiplin olarak sanat tarihinin kurumsallaşması hem de sanat terminolojisi açısından önem taşımaktadır.

Sonuç olarak 1901–1914 yılları arasında çıkarılan Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Mecmuası, 1915 tarihli Mehmet Vahit Bey’nin Bazı İstılâhât-ı Mühimme-i Sınâiye Hakkında Mütâlaât başlıklı risalesi ve 1921–1922 yılları arasında Celal Esad Arseven tarafından hazırlanan Fransızcadan Türkçeye ve Türkçeden Fransızca ya Sanat Kamusu; bu çalışmada geç Os-

⁷ Bkz. ARSEVEN, Celâl Esat, İslam Ansiklopedisi (<https://islamansiklopedisi.org.tr/arseven-celal-esat> 11/12/2022 12:50)

⁸ Mehmed Vahid Bey’in ayrıntılı bibliyografyası için bkz. Naipoğlu, Seçkin G. (2008). *Sanayi-i Nefise Mektebi’nde Sanat Tarihi Yaklaşımı ve Vahit Bey*, yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Doktora Programı, Ankara.

manlı dönemi dil yenilemesi içinde sanat alanında meydana gelen Osmanlı Türkçesinin çok anlamlılığına dair bazı değerlendirmelerin çıkış noktası olacaktır.

1.2 Geç Osmanlı Dönemi Osmanlı Türkçesinin Çok Anlamlılığının Yeni Sanat Söz Varlığı Üzerindeki Etkileri

Üzerinde durulacak ilk örnek, Fransızca ‘art’ kelimesi ve Osmanlı Türkçesi karşılıklarıdır. ‘Art’ tabiri 19. yüzyıl Osmanlı ortamındaki çeviri uygulamalarına ilginç bir örnek teşkil etmektedir. Nitekim bu dönemde sanatın yeni sözlüğü çoğunlukta Fransızcadan çeviriler ve ödünçleme alıntıları yolu ile oluşturulmuştur. 1 Şubat 1911 tarihli Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Mecmuasının Felsefesi-yi Sanat adlı köşesinde, bu kelimeye dair ilginç bir inceleme karşımıza çıkmaktadır. Tarihçi Hippolyte Taine’in Paris Güzel Sanatlar Akademisinde verdiği derslerin Fransızcadan Osmanlı Türkçesine çevrilmesi, kitaba dönüştürülmesi projesinden bahseden makale; terminolojik açıdan böylesi bir çevirinin zorluklarını vurgulamaktadır:

“Fransızcadaki art kelimesini ‘sanat’ diye tercüme edersek *métier* kelimesiyle karışıyor. Çünkü biz sanatkâr dediğimiz zaman kunduracı, marangoz gibi erbab-ı hırfeti [meslek erbabını] dahi bu meyana ithal ediyoruz. Hâlbuki bunlar *métier* kelimesine dâhildir, esnafıktır.” (Y. Zihnioğlu 2007: 26)

Bu anlam kargaşasını önlemek adına yazar; sanat tarihi bağlamında sanatın ‘art’ kelimesine, sanayi-i nefisenin ise ‘*beaux arts*’ tabirine tekabül ettiğini hatırlatmak gerektiğini vurgulamaktadır (Y. Zihnioğlu 2007: 26). Bu örneğin gösterdiği gibi ödünçleme alıntısı yani *calque* bir dile sadece yeni sözcükler değil, aynı zamanda var olan sözcüklere yeni kavramlar ve anlamlar kazandırmaktadır. Zira her sözcük farklı bir semantik alanı kapsamaktadır. Dönemin entelektüelleri ve sanatçıları bunun farkındadır. ‘Art’ ve ‘sanat’ kelimelerine dair, Mehmet Vahit Bey Osmanlı Ressamlar Cemiyeti mecmuasında geçen yukarıdaki görüşe katılmaktadır:

“...Fransızcadaki art ıstılahının lisanımızda birçok tabirlerle eda olunmakta olduğunu görüyoruz: sanat, marifet, hüner, fen vs. gibi muhtelif kelimeler kullanılıyor.

Kezalik Fransızcanın profession, métier, talent gibi her biri başka manaya delalet eden ıstılahları da hiçbir fark göz edilmeyerek seyyanen sanat deye tercüme ediliyor.

Bunun ne derece mahzuru dai olduğu aşıkardır. O sebeple bu ıstılahlardan her birine kendi hakkını vererek türkçemizdeki mukabillerini tayin etmek ve ekseriyetle vaki olduğu üzere bir ikisinin aynı ibare dahilinde bulunması halinde o ibarenin tercümesi imkânını da bu suretle temin etmek lâzımdır.” (K. Bostancı 2003: 47)

Mehmet Vahit Bey risalesinde çeşitli ve ayrıntılı örneklerle ‘sınâat’ yani sanat kelimesinin Fransızca ‘profession’ kelimesinin tam karşılığı olduğunu göstermektedir. Bu nedenle ‘art’ anlamında kullanılması için ‘sanat’ sözcüğüne; Avrupa geleneğinde ortaya çıkan sanat-zanaat zıt kavramları göz önünde bulundurularak yeni anlamlar kazandırmak gereklidir:

“Şu halde métier el ile iş ister; profession denildiği zaman ne olursa olsun bir iş, bir meşgale murat olunur. Art tabirinde ise zihni iştilgal vardır; mamafih bunda el işi ne hariştir, ne de elzemdir. Ekmekçinin işi bir métier yani bir hırfettir; tüccarın, avukatın, doktorun meşguliyeti bir profession yani bir sanattır. Resim, şiir ise bir art’dır, bir sanattır.” (K. Bostancı 2003: 49)

Celâl Esad da Fransızca ‘art’ kelimesinin Osmanlı Türkçesindeki karşılığı konusunu ele almıştır. Yazara göre Fransızca’da ‘art’ kelimesi; düşünülen bir şeyi gerçekleştirmek üzere *connaissance*, yani bilginin uygulanmasıdır (2020: 27). Başka bir deyişle ‘art’ bir fikrin somutlaştırılmış halidir. Ancak yazar, ‘art’ kelimesinin Fransızcadaki çok anlamlılığını vurgulayarak Osmanlı Türkçesi çevirilerinde bağlama göre ‘sanat’ kelimesinin ‘art’ veya ‘meslek’ anlamında kullanılmasının meşru olduğunu savunmuştur. Metnin devamında Celâl Esad, ‘art’ ve güzellik kavramları arasındaki bağlantıyı dile getirerek aslında bu bağlantının ‘sanat’ kelimesinde de mevcut olduğunun altını çizmiştir. Zira Arapça ‘san’ kökünden gelen ‘sanat’ sözcüğü; tıpkı ‘sani’, ‘sanayi’ gibi aynı kökten türeyen diğer sözcükler gibi “güzel iş işlemek” anlamına gelmektedir (2020: 26). Ancak yazar, ‘sana’at’ ve ‘sanayi’ sözcükleri üzerinde durarak Osmanlı Türkçesinde sanayi kelimesinin 18. yüzyıldan itibaren gittikçe endüstri kavramı

ile özdeşleştiğini vurgulamıştır. Celâl Esad'ın bu muhakemeyi sanayi-i lafziye gibi edebiyat dünyasına ait tabirlerle örneklendirmesi, Osmanlı entelektüel tartışmasında sanat ve edebiyat terimleri arasındaki etkileşimler açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Gerçekten de edebi ve sanat eseri arasındaki etkileşim pek çok örnekte mevcuttur. Örneğin Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Mecmuasında 1 Haziran 1227 (1911) tarihli ressam Sami (Yetik) tarafından kaleme alınan Esquisse ve Ehemmiyeti – Müsabakaları adlı makalede yazar; okura eskiz pratiğinin önemini tanıtmak adına 'müsvedde' kelimesini kullanmıştır. Müsvedde kelimesini kullanırken de yazarın onun edebiyattaki öneminden yola çıkarak resim sanatıyla bir kıyas yapması dikkate çekicidir (Zihnioğlu 2007: 55).

Bu dönemde sanat terimleri ile ilgili pek çok tartışmanın üzerine dikkat çektiği bir başka sorunsal ise Batı sanat geleneğinde kurumsallaşmış resim-çizim ayrımı, dolayısıyla çizgi ile renk zıtlığıdır. Bu konuda Mehmet Vahit Bey'in görüşü pek ilgi çekicidir. Fransızca 'dessin' ile 'peinture' kelimelerinin Osmanlı Türkçesinde hiç farketmeden 'resim' sözcüğü ile çevrildiğini vurgulayan sanat tarihçisi; aslında resim kelimesinin "muhtelif eşyanın kurşun veya demir kalemlerle ve çizgilerle tasviri" (K. Bostancı 2003: 49) anlamına geldiğini ifade etmektedir. Bu nedenle 'dessin' kelimesinin 'resim' olarak çevrilmesi gerekirken; 'ressam' kelimesinin de asıl 'dessinateur' kelimesinin karşılığıdır. Başka bir deyişle 'ressam', "renk ve boyayı kullanmayarak yalnız çizgilerle şekiller yapanlara" denmelidir. Buna karşın 'peinture' tabiri "bir şahıs veya bir şeyin renklerle tasviridir" (K. Bostancı 2003: 49), doğal olarak Mehmet Vahit Bey'e göre 'nakş' kelimesi ile çevrilmelidir. Bu halde 'peintre' kelimesini de 'ressam' değil, 'nâkiş' diye çevirmek bu ayrımı korumak açısından en doğru seçim olacaktır. Yazar bu görüşünü bazı örnek çevirilerle desteklemiştir:

"Raphaël a donné le dessin de ce tableau, mais il ne l'a pas peint./ Raphael bu tablonun resmini yaptı, fakat onu nakş etmedi.

Ingres était un dessinateur subtil; il était mauvais peintre./ Ingres mahir ve dakik bir ressam ve fakat fena bir nâkiş idi." (K. Bostancı 2003: 50)

Celâl Esad, Mehmet Vahit Bey'e katılarak Osmanlı geleneksel sanatında zaten kullanılan 'nakş' ve 'nakkaş' kelimelerine başvurarak 'dessin' ve 'peinture' ayrımını korumak gerektiğini savunmaktadır. Dolayısıyla Celâl Esad'a göre "Yağlı boya, sulu boya ve kuru boya (pastel) gibi boya ile resim yapmaya nakış etmek" ifadesi kullanılmalıdır (2020: 134). Ayrıca yazar, Osmanlı geleneksel sanatlarına atıfta bulunarak "evvelden boyalı resim yapan sanatkârlara nakkaş" dendiğini hatırlatmaktadır (2020: 134). 'Nakkaş' kelimesinin 'peintre' karşılığı olarak kullanımını desteklemek için ayrıca bu iki terimin benzer bir semantik alan içinde ortaya çıktığını vurgulamaktadır:

"Fransızcada olduğu gibi Türkçede de bilahare bu ta'bîr (nakkaş), binalara boyalı tezyînât yapanlara münhasır kalmıştır. Fransızlar, nakkaş ve boyacıya peintre en bâtiment derler." (2020: 134)

Bilindiği üzere 'dessin' ve 'peinture' terim ayrımı günümüz Türkiye Türkçesinde pek belirgin değildir. Yaygın kullanımında resim ve resim yapmak ifadeleri, çizim gibi çizgi veya boya ile biçim oluşturma eylemlerinin tümünü kapsamaktadır. Ancak Mehmet Vahit Bey ve Celal Esad örnekleri oldukça önemlidir. Çünkü her ikisi de çeviri yoluyla Osmanlı geleneğinde eşi olmayan ve bu nedenle sıfırdan inşa edilmesi gereken tarihi ve felsefi bir sürecin sonucu olan kavramsal ve teknik bir ayrımı ifade etmeye çalışmışlardır.

SONUÇ

Tanzimat dönemi ile ivme kazanan modernleşme süreci Osmanlı ortamında sanat pratiklerini, yazımını ve terminolojisini etkilemiştir. Dil yenilemesi açısından bu döneme ait dilin standartlaşmasına yönelik tartışmalarda, Rıza Tevfik, Necip Asım ve Şemseddin Sami gibi aydınlar; kültürel alanlarda halk tarafından kullanılan dile yakın bir dilin kullanılması gereğini vurgulamışlardır⁹. Dolayısıyla 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bilim alanında Farsça ve Arapça kökenli sözcükler yerine Türkçe ve Batılı kökenli sözcüklerin kullanılma fikri oluşmaya başlamıştır. Bu süreç içerisinde roman gibi edebi eserlere; edebiyat, felsefe ve sanat kuramları gibi bilim yazılarına Batı Avrupa veya Türkçe kökenli terimler girmeye başlamıştır. Sanat alanında bu dil standartlaşma süreci pek üretken tartışmalara yol açmıştır. Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Mecmuası, Mehmet Vahit Bey ve Celâl Esad Arseven'in çalışmaları bu tartışmalara katkıda bulunmuştur. Sanat tarihçisi Gizem Tongo'nun belirttiği gibi, bu aydınların ve sanatçıların çoğu Batı'da eğitim görmüş veya Batılı anlayışla yetişmiştir. Bu nedenle Batı fikirlerine, yaşam tarzına ve kültürel pratiklerine aşina oldukları için Avrupa kültürüne atıfta bulunmaları doğaldır (Tongo 2012: 70). Ancak bu çalışmada göstermeye çalışıldığı gibi Osmanlıca çeviri pratiklerinde sadece bir alımlama ve benimsenme değil, aynı zamanda bir yenilik söz konusudur. Bu nedenle bu yeni dilin inşasında Osmanlı edebi mirasının entelektüel çevreye katkısı ve aynı şekilde bu aydınların sanat tarihinde etkisi dikkate alınmalıdır.

⁹ Bkz. Aydemir, Mustafa (2016), "Tanzimat'tan Yeni Lisan Hareketi'ne Dil Sadeleştirme Çalışmaları", Sosyal Bilimler Dergisi/The Journal of Social Sciences 9, s. 240-254.

KAYNAKLAR

Arseven, Celâl Esad (2020). *Fransızca'dan Türkçe'ye ve Türkçe'den Fransızca'ya Sanat Kamusu (Sanayi-i Nefiseden Resim, Nakış, Naht, Mi'mâri, Hakk ve Asâr-i Atıkaya Aid İstilâhları Hâvidir)*, haz. Haydar Çoruh, Hiperyayın, İstanbul.

Aydemir, Mustafa (2016), “Tanzimat’tan Yeni Lisan Hareketi’ne Dil Sadeleştirme Çalışmaları”, Sosyal Bilimler Dergisi/The Journal of Social Sciences 9, s. 240-254.

Bağcı, Serpil; Çağman, Filiz; Renda, Günsel; Tanındı, Zener (2012). *Osmanlı Resim Sanatı* (ikinci baskı), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.

Berkes, Niyazi (2002). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Bostancı, Kahraman (2003). *Mehmet Vahit Bey ve Güzel Sanatlar Üzerine bir Terminoloji Risalesi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Develi, Hayati (2009). *Osmanlı'nın Dili*, Kesit Yayınları, Ankara.

Ercilasun, A. B. (2013). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Eruz, Sakine (2010). Çokkültürlülük ve Çevirmenlik: Osmanlı Devleti’nde Çeviri Etkinliği ve Çevirmenler, Multilingual Yayınevi, İstanbul.

İnalçık, H., Seyitdanlıoğlu, M. (2019). *Tanzimat. Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Koç, Hasim (2006). “Osmanlı’da Tercüme Kavramı ve Tanzimat Dönemindeki Edebi Tercümelere Dair Çalışmalar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, IV. cilt, 8. sayı, s. 351-381.

Koloğlu, Orhan (2018). *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul

Levend, Agâh Sırrı (1960). *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Mardin, Şerif (2012). *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul

Naipoğlu, Seçkin G. (2008). *Sanayi-i Nefise Mektebi'nde Sanat Tarihi Yaklaşımı ve Vahit Bey*, yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Özpinar, Ceren (2016). *Türkiye'de Sanat Tarihi Yazımı (1970-2010): Sanat Tarihi Anlatıları Üzerine Eleştirel bir İnceleme*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Shaw, Wendy M.K. (2011). *Ottoman Painting Reflections of Western Art from the Ottoman Empire to the Turkish Republic*, I.B.Tauris, London-New York.

Tongo, Gizem (2012). *Painting, Artistic Patronage and Criticism in the Public Sphere: a Study of the Ottoman Society of Painters 1909-1918*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

Türkmen, Nalan F. (2009). "Türk Sanat Tarihinde Öncü Kurumlar ve Kuruluşlar", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi 7/14, ss. 609-627.

Uslu, Fatih M.; Altuğ, F. (2014). *Tanzimat ve Edebiyat. Osmanlı İstanbul'da Modern Edebi Kültürü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Yazıcı Mine (2018). "Tanzimat Döneminde Osmanlı Çeviri Etkinliği", *Turkish Studies/ Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, XIII. cilt, 20. sayı, s. 845-853.

Zihnioğlu, Yaprak (2007). *Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi: 1911-1914*, Kitap Yayınevi, İstanbul.